کتێبی _ناسیۆنالیزمی کوردی لە مەم و زینی ئەحمەدی خانیدا … ڕانانی/سەدیق سەعید ڕواندزی

ناسیۆنالیزمی کوردی، دەرەنجامی فێرەڵەبوونێکی سیاسی و هزری نەبووە کە تیایدا لە چوارچێوەی بزووتنەوەیەکی سیاسی و هزری بنەماکانی سەرهەڵبدەن. بەڵکو تا حزبی سیاسی وەك ئۆرگانێکی ڕێخراوەیی و هزری دروست نەبوو، شتێك نەبوو بەناوی خەباتکردن بۆ ناسیۆنالیزم. هەموو شۆڕشەکانی کوردیش بنەمای خەبات و تێکۆشانیان لە سەر هزری نەتەوەیی و خەبات لە پێناو نەتەوەدا بە شێوەیەکی سادە بووە. ناسیۆنالیزم لە کۆمەڵگای کوردیدا،پتر هەستێکی میللییانەی خۆرسکی و جەماوەری بووە، لەوەی دەرەنجامی گۆڕانکارییەکی سیاسی وهزری بێت. بۆیەشە ئەگەر بمانەوێت بگەڕێینەوە سەر دەرکەوتە سەرەتاییەکانی هزری ناسیۆنالیزم لە کۆمەڵگەی کوردیدا،ئەوا دەبێت بگەڕێینەوە سەر مێژووی فەرهەنگ و کولتوور نەك سیاسەت و هزر.

چونکە ڕایەك لە کۆمەڵگەی کوردیدا بەلایەنی کەمەوە لەو بەشەی کوردستاندا چەسپیوە، کە ڕەگەکانی ناسیۆنالیزم بە شێوەیەکی سەرەتایی لە داستانی مەم و زیندا دەبینێتەوەو ئەحمەدی خانێ بە یەکەم شاعیری کورد دەناسێنێ کە باسی بنەماکانی نەتەوە لە وداستانەدا دەکات. لەو ڕوانگەیەشەوە کتێبی (ناسیۆنالیزمی کوردی لە مەم و زینی ئەحمەدی خانی)دا، یەکێکە لەو کتێبە بە قەبارە بچووك و ناوەڕۆك دەوڵەمەندانەی کەدوای سی و شەش ساڵ لە نووسینی بەبڕوای من، هێشتا بەهای فەرهەنگی و مەعریفی خۆی هەر ماوە. ئەم کتێبە نووسەرو ئەکادیمی دیاری کورد(فەرهاد شاکەلی) بە زمانی ئینگلیزی نووسیویەتی و سی شەش ساڵ لەمەو بەر، وەك پێداویستییەکی وەرگرتنی بڕوانامەی ماستەر پێشکەش بە بەشی زمانانی ڕۆژهەڵات لە زانکۆی ئۆپسالا لەوڵاتی سوێد کراوە و ئەمساڵ بەزمانی کوردی لەلایەن(سوداد ڕەسوڵ) وەرگێڕدراوە.

ئەم کتێبە لە چەند بەشێکی جیاواز پێکهاتووە.لەدەسپێکدا، نووسەر ئاماژە بە و کتێبانە دەکات کە لە بارەی داستانی مەم و زینی خانییەوە نووسراون. ڕەخنەی بەشێکی ئەو نووسینانە دەکات کە تەنانەت هەندێکیان بەبێ ئەوەی بە تەواوەتی لە بەیت و ناوەڕۆکی

نووسینەکەی خانی گەیشتبن، بە هەڵە لێکۆڵینەوەیان لەبارە کردوەوە لەم ڕووەوە نموونەی بەرجەستەشی هێناوەتەوە. بەبڕوای نووسەر، مەم و زین نووسینێکی ئاڵۆزو هەمەلایەنە و هەر توێژەرو نووسەرێك لەبارەیەوە هەوڵبدات لێکۆڵینەوە بکات، دەبێ پاشخانێکی ڕۆشنبیری گەورە و هاوکات لە چەندین بوارەوە شارەزایی هەبێت، دەنا بەدڵنیاییەوە دەکەوێتە هەڵەوە.دواتر نووسەردێتە سەر ژیانی خانی و باس لەوە دەکات کە هەمیشە لە ساغکردنەوەی مێژووی لە دایکبوونی شاعیرانی کورد بە تایبەتی لە قۆناغی کلاسیزمدا، نووسەران ڕووبەڕووی گرفتی گەورە دەبنەوە. چونکە هیچ سەرچاوە و ئەرگۆمێنتێکی بەردەست نییە تاکو بە ڕوونی ساغیبکاتەوە کە شاعیرانی ئێمە لە چ ساڵێك لە دایکبوونە. هەمان بۆچوون ژیاننامەی ئەحمەدی خانیش دەگرێتەوە. بۆیە دەبێ تەنها لە پەراوێزی ناوەڕۆك و بە یتە شیعرەکانیانەوە،بەدوای ئەو مێژووەدا بچین.لەو سۆنگەیەشەوە شاکەلی بڕوای وایە کەباشترین سەلمێنەری ساڵی لە دایکبوونی خانی، دێڕە شیعرێکی خۆیەتی کاتێ دەڵێت:_

لەو را کو دەما ژ غەیب فەك بوو
تەئریخ هەزارو شێست و یەك بوو

بەمەش نووسەر لە پەراوێزی ڕاڤەکردن و نیشاندانی بەرواری نێو ئەو دوو دێڕە شیعرە، دەگاتە ئەو دەرەنجامەی کەخانی لە ساڵی 1651ی زایینی، واتا نزیکەی سێ سەدە و نیو لەمەو بەر لە دایك بووە و تەنها پەنجاو هەفت ساڵیش ژیاوە،بەپێی ئەم توێژینەوەیە. لە بەشی دووەمدا، نووسەر ئاماژە بە بەرهەمەکانی خانی دەدات کە ئەگەرچی لە ڕووی چەندایەتی و ژمارەوە کەمن، بەڵام لە ڕووی چۆنایەتی و گوتارو ماناوە، بەرهەمی دیارن.کە ئەوانیش هەریەك لە بەرهەمەکانی(نووبارابچووکان)و(عەقیدا ئیمان)و(مەم وزین)ن. دواتر نووسەرلە بارەی هەرسێ بەرهەمەکەوە دەدوێت و بە وردی ڕەهەند و ناوەڕۆکی ئەو کتێبانە شڕۆڤەدەکات و بایەخی فەرهەنگی و مەعریفی کتێبەکان دەخاتە ڕوو.

لە ڕوانگەی شاکەلی نووسەرو ئەکادیمی، ئەگەرچی ئەو سێ بەرهەمەی خانی لە ئاستی ناوەڕۆك و لە ڕووی ماناوە سێ بەرهەمی لە یەکتری جیاوازن،بەڵام دەکرێ لە میانەی خوێنەوەی ئەو بەرهەمانەدا، بە ئەنجامێك بگەین کە ئەویش ئەوەیە کە ناوەڕۆکی ئەوکتێبانە دەریدەخات کە خانی شاعیرێکی داهێنەرو پێشەنگ بووە و هەوڵیداوە بۆچوونەکانی خۆی وەك ڕیفۆڕمێکی فەرهەنگی و کۆمەڵایەتی لە کۆمەڵگادا بەرجەستە بکات. لەلایەکی دیکەوە نووسەر باس لە هزری

نەتەوەییانە و کوردانەی خانی دەکات و دەنووسێت: ئەگەرچی خانی جگە لە زمانی کوردی،زمانەکانی عەرەبی و تورکی و فارسیشی زانیوە، بەڵام کارە ئەدەبییەکانی خۆی تەنها بە زمانی کوردی نووسیون. ئەمەش دەریدەخات کە خانی چەند شاعیرێکی نەتەوەیی بووە.چونکە نابێ ئەوەمان لەبیر بچێت کە زمان، بنەمای سەرەکی ناسیۆنالیزمە.

نەتەوەکان بە زمانی ڕەسەنی نەتەوەییانەی خۆیان دەناسرێنەوە. بێگومان کاتێ خانیش جیا لە زمانی نەتەوە سەردەستە داگیرکەرەکانی کورد بەزمانی کوردی دەنوسێت، لەلایەکەوە هەم جەخت لە کوردیبوونی خۆی دەکاتەوە، هەمیش پەیامێك دەداتە سەفەوی و عوسمانییەکان، کە کوردیش وەك ئەوان نەتەوەیەکە و مافی خۆیەتی سەربەخۆ بێت. لە بەشی سێیەمی ئەو توێژینەوەیەدا، شاکەلی دێتە سەر بنەماکانی ناسیۆنالیزم لە مەم و زیندا.

بەبڕوای نووسەر، ئەگەرچی مەم و زین داستانێکی خۆشەویستییە کە بە چارەنووسێکی تراژیدی کۆتایی دێت، بەڵام مەبەستی خانی لە نووسینی ئەو بەیتانە، گەورەتر بووە لەو ڕەهەندە سۆزدارییە. خانی مەم و زین دەکاتە دەرفەتێك بۆ ئەوەی لە بارەی کورد و دوژمنەکانی و سەردەمی داگیرکاری و میرنشینەکان بدوێت. مەم و زین دەکرێ وەك ئاوێنەیەك ببینرێت کە هەڵومەرجی کۆمەڵایەتی و سیاسی و فەرهەنگی نەتەوەی کورد لە سەدەی هەڤدەی میلادییەوە دەردەخات.بەبڕوای نووسەر، خانی لە مەم و زیندان هەموو نەهامەتییەکانی کورد دەبەستێتەوە بە نەبوونی دەوڵەت و نەبوونی دەوڵەتیش لە هۆکاری نایەکگرتوویی کوردو ململانێی نێوانیان دەبینێتەوە. بە تایبەتیش کە سەفەوی و عوسمانییەکان، هەریەکەیان دەیانەویست کورد بۆ مەرامەکانیان لە دژی ئەوی تر بەکار بێنن. بۆیە خانی دووبەرەکی و شەڕی خێڵایەتی نێوان کوردەکان، بەکۆسپی بەردەم دروستبوونی دەوڵەت زانیوە.ئەمەش لەو ڕوانگەیەوە سەرچاوە دەگرێت کە کاتێ خانی فەقێ بووە و دواتریش بۆتە مەلا، گەلێك شوێنی جۆراوجۆری کوردستان گەڕاوە و لە نزیکەوە بارودۆخیانی بینیوە کە لە ململانێ دابوونە. هەربۆیەشە یەکگرتوویی بە زامنی سەرکەوتن و بونیادنانی دەوڵەت دەزانێت.

هەرلە باسی مەم و زیندا، شاکەلی ئاماژە بەوە ئەکات،کە بە نووسینی مەم و زین، خانی پایەیەکی بەرزتری بە زمانی کوردی بەخشی و هێنایە ڕێزی زمانەکانی دیکەی عەرەبی و فارسی و تورکی،هاوکات ئەوی سەلماند کە زمانی کوردی هیچی لە زمانەکانی دیکە کەمتر نییە و کورد ئەگەر دەوڵەتی هەبێت و دەرفەتی لە بەردەم بڕەخسێت، دەتوانێت

داه□نان بکات و شاکاری گەورە بنووس□ت.هەرلە در□ژەی ئەو باسەدا، نووسەر باس لەوە دەکات کە تاکو ئ□ستاش مەم و زین دیارترین و ناسراوترین دەقی کوردییە کە ه□ندە لەسەر ئاستی ناوخ□و دەرەوە ناسراب□ت و سنوورەکانی ت□پە□اندب□ت.نووسینی ئەو دەقە بەو هەموو بەیتانەوە، تواناو ئاستی داه□نەرانەی خانی وهزری نەتەوەییخوازانەی ئەو دەردەخات.خا□□کی دیکەی گرنگ کە نووسەر لەو تو□ژینەوەیەیدا تیشکی دەخاتە سەر ئەوەیە، کەخانی بەرلەگەلان و نەتەوەکانی دیکەی خ□رهە□اتی ناوە□است باسی بیری نەتەوەیی دەکات،چونکە ئەو لە مەم و زیندا لە سەدەی هەڤدەی میلادی،باسی گرنگی نەتەوە دەکات،بە□ام لە □□ژهە□اتی ناوە□استدا،ئەوبیرە لە ک□تایی سەدەی ن□زدەم هات□تە ئاراوە.

بەمەش ئەحمەدی خانی بنەمای ناسی□نالیزم دووسەدە پ□شتر لەگەلانی تر لە نووسینەکانیدا بەرجەستە دەکات. خانی لەمەم و زیندا،باسی چەندین لایەن و □وخساری ک□مەلگەی کوردی دەکات وەك: جەژنی نەور□زو ش□وەی ژیانی ک□مە□ایەتی و جلو بەرگ وبابەتی پزیشکی و تەندروستی وبیناسازیی و م□سیقا و ز□ر لایەنی تریش،کە ئەمانە لە □وانگەی شاکەلی، دەرخستنی سیما نەتەوەییەکانی نەتەوەی کوردە، و□رای ئەمەش خانی لە سەردەم□کدا مەم و زینی بە زمانی کوردی نووسیوە، کە تەنها زمانی فارسی و تورکی هەبووە و هەرگیز نووسین بە زمانی کوردی ئەو بایەخەی نەبووە، وەل□ کات□ خانی د□ت ئەو بەرهەمەی خ□ی بەزمانی کوردی دەنووس□ت کە ب□گومان زمان بنەمایەکی سەرەکی نەتەوەییە، ئیدی ئەمە بە تەنها بەسە ب□ ئەوەی لە گرنگی هزری خانی ب□ ناسی□نالیزم ت□بگەین کە ئەگەر بەش□وەیەکی سادەش بووب□ت ئەوا لەمەم و زیندا خانی بناغەکەی دا□شت.

لە ک□تاییدا دەمەو□ ئاماژە بەوە بدەم کە ئەگەرچی ئەم کت□بە بە قەبارە بچووکە، بە□ام ناوە□□ک□کی ئەدەبی گەورەی هەیە. ئەم کت□بە لە بنە□ەتدا سی و شەش سا□ لەمەوبەر بە ئینگلیزی نووسراوە، وەل□ کات□ خو□نەر دەیخو□ن□تەوە،واهەست دەکات تازە ئەو تو□ژینەوەیە نووسراوە. چونکە بە زمان□کی کوردییانەی جوان، وەرگ□□ کت□بەکەی وەرگ□□اوە. دەست خ□شانە لە خانەی موکریانی ب□ چاپ و ب□اوکردنەوە دەکەم، کە زەمینەی بە کوردی خو□ندنەوەی ئەو تو□ژینەوەیان لەبەردەم خو□نەری کورد لە □□گەی چاپکردنی کت□بەکەوە □ەخساند….

□انی/سەدیق سەعید □واندزی

پەراو□ز:□□□□ □□□□/□□□□□□□□□□□□□ □□□□□ □□□□□ □□□□□ □ □□□□ □□□□□□□

□□□□□□□/ □□□□□□□□ □□□□□□□ □□□□□□□/ □□□□□□□□□□ □□□□□ □□□□□□/
□□□□□□□□□□□ □□□□□□ □□□□□□□□ □□□□□ □ □□□□□□□□□□□□هەول□ر 2019…..
*لە □□ژنامەی(هەول□ر)ژمارە(3090)ی □□ژی 2019-5-26 ب□اوکراوەتەوە…